

Fauconnier, Gilles 2007: Pragmatics and cognitive linguistics.
In: Handbook of pragmatics (Blackwell Reference Online)¹

A gondolkodásmódok és a kultúrák főszerepet játszanak abban, ahogyan a világot látjuk, nem passzívan interpretáljuk azt. Olyan kognitív képességek, mint az analógia, a metafora, a keretbe foglalás („framing”), a rekurzió, a sematizáció, a nézőpont-szerveződés, a konceptuális blending határozza meg a percepciót, a fogalomalkotást és a cselekvést.

A nyelvi rendszer számos rendszertelennek, illogikusnak vélt tulajdonsága érthetővé válik, ha megnézzük azok kognitív hátterét.

A legtöbb változás a jelentést („meaning”), annak felfogását érte. Amikor társalgunk, a jelentés azonnal érkezik, ha egy szót hallunk, azonnal tudjuk, mit jelent, így az az érzésünk támad, hogy a jelentések a szavakban és azok kombinációiban vannak. A 20. sz. jelentéstani kutatásai jórészt ezt az intuíciót tükrözték vissza, amikor is a kontextustól „független” jelentést hozzárendelték a formákhoz. De még a század végén, néhány évtizednyi pragmatika után megmutatozott, hogy az invariáns jelentés feltételezése túlságosan leegyszerűsítő. A kontextus igenis számít. Ezek a munkák járultak hozzá ahhoz, hogy az ún. tiszta jelentésből pragmatikai elvek mentén és a kontextus használatával levezessék azt a „koszosabb” jelentést, amit a kontextus bepiszkol.

Ezt az irányt főleg Grice maximái és implikatívái, valamint Austin és Searle beszédaktusai fémjelezték. A 60-70-es évek óta számos filozófus, nyelvész stb. próbálta meg a jelentés rejtélyeit a pragmatikán keresztül is megoldani. A pragmatika gazdag, de nem különösebben jól meghatározott kutatási területté vált.

Számos kutató számára az is világos lett, hogy nem húzható meg egyszerűen a vonal szemantika és pragmatika között. Az adatközlőknek izolált formákból spontán asszociáció révén történő jelentésmegadásai nem a sóvárgott tiszta magjelentést tükrözték, hanem a kultúrák, normák és képzelőerő jellemzőit.

A kognitív kutatások alapján az mondható el, hogy a nyelv nem „reprezentálja” a jelentést, a nyelv a jelentést adott kontextusban adott kulturális modell és kognitív források alapján vezérli; a hátsó kogníciót veszi igénybe, ami a tudatosság számára nem hozzáférhető. Erős kontraszt mutatkozik az igen tömör nyelvi forma és az extrém mértékben gazdag szemantikai konstrukció között.

A nyelvi formák nem „hordoznak” információt, hanem az alanyok agyában lévő gazdag, előzetesen létező („pre-existent”) hálózatokhoz kapcsolódnak és masszív szekvenciális és párhuzamos aktivációkat váltanak ki. Az aktivált hálózatok megfelelő állapotban vannak annak az általános szerveződésnek a következtében, amely a kogníció és a kultúra, illetve a helyi szerveződések alapján valósul meg. E kognitív eseményeknek nem vagyunk a tudatában, amikor beszélünk és hallgatunk, kivéve a nyelv külső manifesztációit (hangok, szavak, mondatok) és a jelentések belső manifesztációt, s amely fénysebességgel zajlik tudattalan szinten. Hasonló a helyzet a percepcióval, ami szintén azonnali és közvetlen, s amit a közben zajló idegi események különleges komplexitásának tudatosulása nélkül kivitelezünk.

A jelentésszerkezet kognitív szemléletű tanulmányozása során – bár a pragmatikai témák relevánsak –, más keretben mondunk ezekről a régi problémákról újat.

1. A nyelv mint utasítás („language as a prompt”): Turner xyz konstrukciói

Turner „Reading Minds” című könyvében (1991) felhívja a figyelmet az angol nyelv egy rendkívül produktív konstrukciójára, mely a következő: **x is y of z** (x z egy y-ja), például:

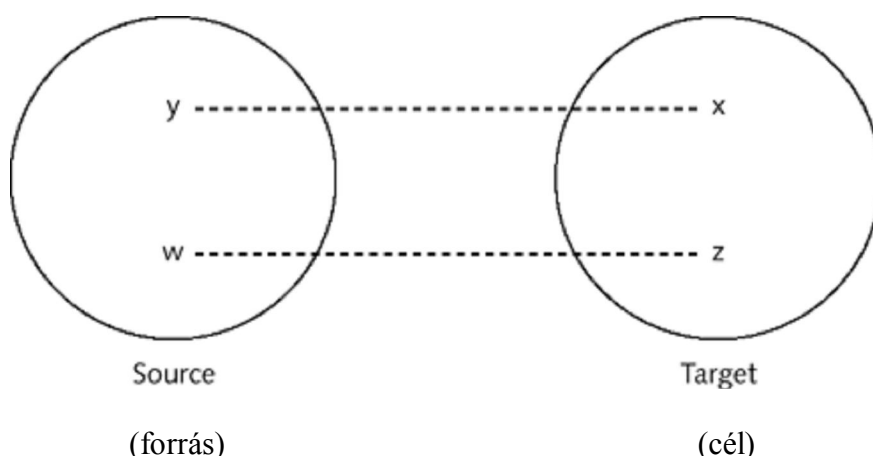
¹ Kivonatolt változat (ami hol szó szerinti fordításokat, hol tartalmi kivonatokat jelent), a hosszabb hiányzó részeket, fejezeteket (...) jelzi. Saját nyersfordítás – Dér Csilla Ilona.

- (1) *Vanity is the quicksand of reason.* 'A hiúság az észérvek futóhomokja.'
 (2) *Wit is the salt of conversation.* 'A gyors észjárás a beszélgetés sója/sava.'
 (3) *Money is the root of evil.* 'A pénz a gonoszság gyökere.'

Turner szerint az ilyesfajta kifejezések megértésekor a forma **metaforikus rátérképezését** („metaphorical mapping”) építjük fel, pl. az (1)-es mondatban a metaforikus forrás: egy utazó (w) futóhomokba ragadt (y), és ez a forrás van rátérképezve egy emberi viselkedés területére, amely a hiúságot és az ésszt/érvelést (x és z) tartalmazza, s amelyben a hiúság azt okozza, hogy a józan ész megtorpan és talán el is tűnik. Az „NP be NP of NP” szerkezet ezt a rátérképezéssémát („mapping scheme”) engedélyezi, de nem mond semmit a tartományokról („domain”) vagy azokról a lényeges következtetésekről, amelyek a hatékony megértéshez vezetnek. A nyelvi formában nincs semmi, ami aktuálisan megfelelne a w elemnek (az utazónak), amelyet z-re térképezünk.

A (3)-as mondatban a céltartomány („target domain”) az emberek komplex szociális világa: pénz, kapzsiság, jó és rossz. A forrás a növények világa, az y a gyökér, a hiányzó w a növény, a gyökér (y) megfelelője a céltartományban a pénz (x). A növény (w) megfelelője pedig a gonosz(ság) (z).

A metaforikus rátérképezés ábrája az xyz szerkezetekben:

a gyökér „okozza” a növényt = a pénz gonosz(ság)ot „okoz”
 gyökér nélkül nincsen növény = pénz nélkül nincsen gonosz(ság)
 a növényt látjuk, nem a gyökeret = nem látjuk a kapcsolatot a pénz és a gonosz között

Miért készítenek az NP be NP of NP szerkezet az xyz(w) rátérképezéssémára?

1. A nyelvten készítenek arra, hogy két tartományt és azok közti rátérképezést keressünk, ez itt nem nyelvspecifikus, a pragmatikába tartozik. A tartományok hiányában jelentés nem hozható létre, így nem is lehetséges egy minimális, független, igazságfeltételes, szó szerinti jelentés (leszámítva az xyz rátérképezéssémát magát), amelyből a kontextuális jelentés pragmatikailag levezethető volna. A forma közvetlen kiváltója a pragmatikai műveletnek, hogy kielégítse a nyelvi kifejezés engedélyezte rátérképezéssémát. Az igazságfeltétel csak a kapcsolatok és a tartományok kiválasztása után adható meg.
2. A rátérképezésséma a felszíni jelenség egyetlen típusában sincs specializálva. Azt gondolhatnánk, hogy az xyz szerkezetnek magának van az a funkciója, hogy metaforákat állítsunk fel, de a konstrukció másfajta rátérképezésekbe is illeszkedik, pl.

Paul is the father of Sally – itt a rokonsági keretbe („kinship frame”) térképeződik le x és z, a hiányzó w elem pedig a gyerekek felel meg.

Számos lehetőség van egyazon rátérképezéssémában, például:

(4) *Paul is the father of Sally for today.* 'Ma/Mára Paul Sally apja.' (vagyis ő viszi el mint pl. szomszéd iskolába, főz neki)

(5) *The Pope is the father of the church.* 'A pápa az egyház atyja.'

(6) *Fear, father of cruelty.* 'Félelem, a kegyetlenség atyja.'

A **jelentéskonstrukció** az ilyen esetekben a kontextushoz és a rátérképezéssémához a legjobban illeszkedő tartományok és szerkezetek megtalálásának kérdése. Ezt kell pragmatikának neveznünk, de itt **nincs többé közbülső „magjelentés”, amelyből a kontextus meghatározta jelentés levezethető. A nyelvi forma egy utasítás („prompt”), hogy közvetlenül a kontextushoz menjünk és olyan kognitív forrásokat használjunk, mint a memória, a sémák és a kulturális modellek.**

Itt mutatkozik meg a Grice-i maximák és a magszemantika kétes volta: miért jó küszködni azzal, hogy a *Money is the root of evil* mondatban egy nonszensz „szó szerinti” jelentést hozunk létre, amikor a grammatikai szerkezet arra ösztönöz, hogy különböző tartományokat kapcsoljunk közvetlenül össze? A grammatikai szerkezet nem tesz különbséget aközött, ahol a megfeleltetés metaforikus és ahol nem. A jelentéskonstrukció legelegánsabb és és legáltalánosabb megközelítése a fenti esetekben nem igényli és nem is engedi meg egy közbülső „literális”, „logikai” vagy „mag”-jelentés felvételét, ami a szintaktikai forma és a szándékolt jelentés között működik. Ez a jelentés **direkt megkonstruálása**.

Éppen ezért célszerű elfelejteni az olyan fogalmakat, mint „egy kifejezés jelentése”, „szemantikai reprezentáció”, „igazságfunkció”, és helyette inkább egy nyelvi forma **jelentéspotenciáljára** („meaning potential”) gondolni. A jelentéspotenciál az alapvetően korlátlan számú módja annak, ahogyan egy kifejezés dinamikus kognitív folyamatokat válthat ki, amelyek konceptuális kapcsolódásokat, rátérképezéseket, blendengeket és szimulációkat foglalnak magukba.

Ez a kreativitás a mindennapi életben a mögé a számos tudattalan és gyors kognitív művelet mögé rejtőzik, amely a legegyszerűbb jelentéskonstrukció mögött is zajlik. Eltakarja mindennapi viselkedésünk szükségszerű népi elmélete („folk-theory”), amely inkább tudatos tapasztalatainkon nyugszik, semmint kogníciónk kevésbé hozzáférhető komponensein. Tehát ahelyett, hogy különálló szemantikai és pragmatikai komponensekről beszélnének, **a kognitív elméletek a pragmatikai műveletek központiságát emelik ki a jelentéskonstrukcióban.**

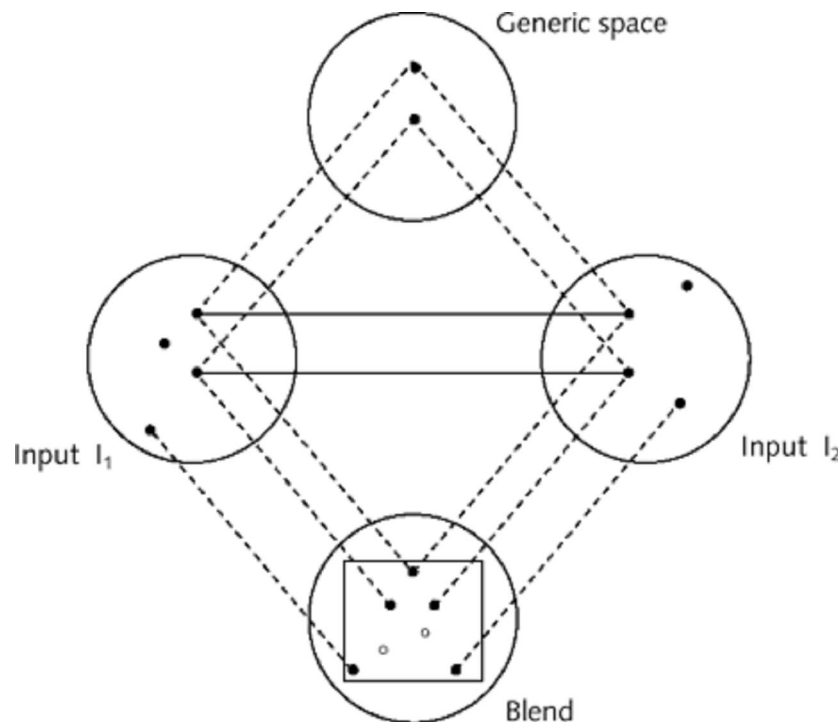
(...) <kihagyott 2. fejezet>

3. Szó- és mondatjelentés

Láttuk, hogy a nyelvi formáknak maguknak nincs magjelentésük, ami módosul vagy igazodik a pragmatikai kidolgozáshoz, hanem a nyelvi formák maguk irányítják a jelentéskonstrukciókat az adott kontextusokban bizonyos útvonalak mentén. A szemantikai és pragmatikai jelentés közti határvonal meghúzásának lehetetlensége mellett sokan érveltek, pl. Haiman 1980b, Sweetser 1999. **Langacker** egyértelműen fogalmaz: „Bizonyára megfogalmazható egy autonóm szemantika, de a megközelítés, amit a nyelvi kifejezések jelentéseihez felkínál, hajlamos annyira korlátozott és szegényes lenni ahhoz a gazdagsághoz képest, ahogyan azokat valójában megértjük, hogy senki sem vonhatja kétségbe ennek hasznosságát és kognitív valóságát. (...) Az az elképzelés, hogy a nyelv (és különösen a szemantika) autonóm formális rendszert hoz létre, egyszerűen **megalapozatlan** („gratuitous”).” (Langacker 1987: 155, 156)

(...)

Fogalmi blending („conceptual blending”) elmélet (Coulson 2001, Sweetser 1999, Fauconnier–Turner 1998, 2002): a konceptuális ötvözés/keveredés/vegyítés („conceptual blending”) egy igen általános kognitív művelet, amely részben összeilleszt (match) két (vagy több) bemeneti mentális teret („input mental spaces”) és szelektíve kivetít részeket az összeillesztett terekből, hogy egy blendelt mentális teret hozzon létre emergens struktúrával. Ez a (nyelvi) forma egy konceptuálisan integrált hálózatát hozza létre (l. az alábbi ábrát)

[blending = mentális terek vegyítése, amelynek során két mentális tér (Input1 és Input2) egy generikus tér („generic space”) elvei szerint összekapcsolódva létrehoz egy negyedik teret, a blendet.]

Példa:

(7) *In France, Watergate wouldn't have done Nixon any harm.*

'Franciaországban a Watergate-ügy semmilyen kárt nem okozott volna Nixonnak'

Konceptuális integráló hálózat („conceptual integration network”) épül fel, ami részben összeilleszti az amerikai politikai rendszer és a francia politikai rendszer lényegi vonásait tartalmazó bemeneti tereket (ebben a sorrendben), és egy emergens blendelt teret hoz létre, amit a francia politikai és társadalmi rendszer Nixon elnökkel és a Watergattal mint francia botrányal keretez (frame). A szelektív kivetítésben („selective projection”) Nixon elveszti amerikai vonásait (angol nyelven beszél, korábbi elnök volt stb.). A Watergate hasonlóan elveszti specifikus földrajzi és amerikai vonásait: francia botrány lesz, amely néhány vonásában azonos, másokban nem az amerikai botrányal. A blendelt térbeli emergens struktúra magában foglalja a specifikációt, hogy Nixon érintetlen (háborítatlan, „unharméd”) és a következmények (és érzelmek) is azok, amelyekhez ez vezetett. Ez visszavetül a bemetre, elmond vmít a francia mentalitásról és politikai rendszerről, és feltehetően értékítéleteket vált ki valamely irányban.

Ami azt bizonyítja, hogy a kifejezésnek nincs egyetlen speciális jelentése, az az, hogy más finom használatai is lehetségesek ennek a szerkezetnek, teljesen más szándékolt jelentéssel a szelektív projekció különböző választásainak megfelelően, például:

(8)

(a) *In France, Watergate wouldn't have done Nixon any harm because Nixon is loved by the French.*

'Franciaországban a Watergate-ügy semmilyen kárt nem okozott volna Nixonnak, mert a franciák szeretik Nixont.'

(b) *In France, Watergate wouldn't have done Nixon any harm because French presidents are not affected by US scandals.*

'Franciaországban a Watergate-ügy semmilyen kárt nem okozott volna Nixonnak, mert a francia elnököket nem érintik az amerikai botrányok'

(c) *In France, Watergate wouldn't have done Nixon any harm because spying on American political parties is supported by public opinion.*

'Franciaországban a Watergate-ügy semmilyen kárt nem okozott volna Nixonnak, mert a közvélemény támogatja az amerikai politikai pártoknál való kémkedést.'

(d) *In France, Watergate wouldn't have done Nixon any harm because he would never have been elected president in the first place.*

'Franciaországban a Watergate-ügy semmilyen kárt nem okozott volna Nixonnak, mert már eleve soha nem választották volna meg elnöknek.'

Megintcsak az látszik, hogy a nyelvi formának nincs tartalmas jelentése a pragmatikai szerkezettől függetlenül. Fauconnier és Turner (2002) szerint a fogalmi blendet számos konstitutív és kormányzó elv szorítja meg, és a blendek megfelelő konstrukcióját egy adott kontextusban pragmatikai elvek vezérlik: a nyelvi tevékenység céljai és fókusza, a megelőző diskurzus, az általános relevancia.

A blending a **szavak** jelentéskonstrukciójában [és nem csak a mondatokéban] is központi szerepet játszik, és itt is az derül ki, hogy **a kontextuális jelentés nem vezethető le a prototipikus vagy alapvető jelentésekből. Hanem az, amit mi intuitíve alapvető jelentésnek gondolunk, azok egyszerűen minimális kontextussal bíró szituációk alapértelmezései („defaults”).** De ezek az alapértelmezések nem szolgálnak a kidolgozottabb jelentések alapjául, hanem specifikus körülmények közti specifikus esetek. Reálisak pszichológiai értelemben, de elméleti szempontból nem alapvetőek.

Az olyan szavak mögött, mint *delfinbiztos*, *cápabiztos*, *gyerekbiztos*, komplikált integráló hálózatok húzódnak meg, az egyik bemenet az absztrakt VESZÉLY kerettel (frame) bír, a másik bemenetnek specifikusabb tartalma van, delfineket, cápákat, gyerekeket magában foglalva. A BÁNTÁS (HARM) specifikus jelenetét építjük fel, amelyben az áldozat megsérül. Pl. a *delfinbiztos* tonhalas konzerveken szereplő felirat, azt jelzi, hogy a tonhalhalászat közben delfin nem sérült meg. A *cápabiztos* a cápáktól mentes úszási helyeket jelzi, a *gyerekbiztos* pedig az olyan szobákat, amelyek nem jelentenek veszélyt a gyerekekre (vagy amelyekre nem jelentenek veszélyt a gyerekek). Mindhárom esetben a nyelvhasználónak egyszerű formákból kell kidolgoznia speciális jeleneteket, de a mentális munka különbözik esetenként. A *delfinbiztos* tonhalhalászatban a delfineket óvják, a *merülés delfinmódra* (*dolphin-safe diving*) esetében a delfinek úszását imitálják, és ezért biztos stb. A delfin tehát lehet áldozat, ragadozó, ágens, szerepmódel.

Az embereknek remek képességgel bírnak ahhoz, hogy megfelelő integráló hálózatot dolgozzanak ki minden ilyesféle fent említett esetben, és ez nem valamiféle speciális célokat szolgáló extrakapacitás, hanem a jelentéskonstrukció legalapvetőbb működési módja; a gyerekek már igen korán kifejlesztik. (...)